

Саричев В.І.доктор економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів**Плавкова Д.Д.**аспірантка кафедри економіки та економічної безпеки,
Університет митної справи та фінансів**Sarychev Volodymyr, Plavkova Daria**

University of Customs and Finance

**ПРОВІДНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ШЛЯХІВ ФОРМУВАННЯ
ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ****LEADING SCIENTIFIC APPROACHES TO THE WAYS OF FORMING
THE HUMAN POTENTIAL OF UKRAINE**

В сучасному світі, де відбувається стрімкий розвиток технологій та постійні зміни у соціально-економічній сфері, розгляд та розвиток людського потенціалу набуває особливого значення. Нові виклики, які виникають у зв'язку з науково-технічним прогресом та цифровою трансформацією, вимагають вдосконалення підходів до формування та використання людських ресурсів. В даному контексті, вивчення та аналіз провідних наукових підходів до розвитку людського потенціалу стає важливим завданням, щоб забезпечити сталість і ефективність розвитку суспільства. Актуальність проблеми формування людського потенціалу України в сучасних умовах глобалізації та технологічних змін визначає необхідність розробки та впровадження ефективних наукових підходів у цю сферу. Питання розвитку людського потенціалу стає особливо актуальним у зв'язку з необхідністю забезпечення сталого соціального та економічного розвитку держави, конкурентоспроможності її громадян на міжнародному ринку праці та загального підвищення якості життя населення. Основні наукові підходи до формування людського потенціалу України включають в себе інтегрований підхід, що передбачає комплексне вирішення проблем розвитку людини, урахування її фізичних, інтелектуальних, культурних, соціальних та духовних потреб. Такий підхід передбачає поєднання зусиль держави, суспільства та кожного окремого індивіда для досягнення гармонійного розвитку особистості та суспільства в цілому. Окремою складовою інтегрованого підходу є гуманістичний підхід, який зорієнтований на розвиток та самореалізацію кожної людини, її здатності до творчості та самовдосконалення. Гуманістичний підхід акцентує увагу на індивідуальних особливостях людини, розвитку її потенціалу та задоволенні особистісних потреб. Дана робота присвячена дослідженню провідних наукових підходів, спрямованих на формування людського потенціалу. Піддається аналізу різні аспекти формування потенціалу індивідів, враховуючи освітні, фізичні, економічні, бізнес- та комунікаційні аспекти. Зокрема, висвітлено підходи в галузі освіти, такі як педагогіка Монтесорі та теорія розвитку Л.С. Віготського, а також розглянуті економічні теорії, зокрема теорію Г. Беккера. У контексті бізнесу та управління аналізуються моделі «Теорія X і Теорія Y» Дугласа Мак-Грегора та «7S» Томаса Дж. Пітерса й Роберта Вотермана. Робота висвітлює також психологічні підходи до формування людського потенціалу. Узагальнення цих підходів допомагає визначити оптимальні шляхи розвитку і вдосконалення людського потенціалу України для досягнення сталого соціального та економічного прогресу.

Ключові слова: людський потенціал, персонал, людські ресурси, економічний розвиток, соціальний розвиток, науково-технічний прогрес.

In today's world, where there is a rapid development of technologies and constant changes in the socio-economic environment, consideration and development of human potential acquires special importance. New challenges that arise in connection with scientific and technological progress and digital transformation require improvement of approaches to the formation and use of human resources. In this context, the study and analysis of the leading scientific approaches to the development of human potential becomes an important task to ensure the sustainability and efficiency of the development of society. The urgency of the problem of forming the human potential of Ukraine in the modern conditions of globalization and technological changes determines the need to develop and implement effective scientific approaches in this field. The issue of the development of human potential becomes especially urgent in connection with the need to ensure the sustainable social and economic development of the state, the competitiveness of its citizens on the international labor market, and the general improvement of the quality of life of the population. The main scientific approaches to the formation of the human potential of Ukraine include an integrated approach, which involves a comprehensive solution to the problems of human development, taking into account his physical, intellectual, cultural, social and spiritual needs. This approach involves combining the efforts of the state, society and each individual to achieve harmonious development of the individual and society as a whole. A separate component of the integrated approach is the humanistic approach,

which is focused on the development and self-realization of each person, his or her ability to be creative and self-improvement. The humanistic approach emphasizes the individual characteristics of a person, the development of his potential and the satisfaction of personal needs. This work is devoted to the study of leading scientific approaches aimed at the formation of human potential in the context of Ukraine. The author analyzes various aspects of the formation of citizens' potential, taking into account educational, economic, business and managerial aspects. In particular, approaches in the field of education, such as Montessori Pedagogy and L. S. Vygotsky's Theory of Development, are highlighted, as well as economic theories, including the theory of Gary Becker, are considered. In the context of business and management, the models "Theory X and Theory Y" by Douglas McGregor and "7S" by Thomas J. Peters and Robert Waterman are considered. The work also highlights psychological approaches to the formation of human potential. A general analysis of these approaches helps to determine the optimal ways of development and improvement of human potential in Ukraine to achieve sustainable social and economic progress.

Key words: *human potential, personnel, human resources, economic development, social development, scientific and technical progress.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де технологічний прогрес, економічна конкуренція та соціальні трансформації обумовлюють нові виклики та можливості, питання формування людського потенціалу набуває особливого значення для розвитку країн та їх громадян. Україна, як суверенна держава, не виняток, і в контексті четвертої науково-технічної революції виникає необхідність аналізу та розуміння провідних наукових підходів до формування людського потенціалу.

Засновані на високих стандартах освіти, динамічних змінах у суспільстві та необхідності пристосування до вимог сучасного ринку праці, ці наукові підходи слугують стратегічною основою для створення ефективної системи розвитку та навчання. Важливість цієї теми полягає в здатності висвітлити ключові аспекти та інновації, які сприяють ефективному використанню і розкриттю потенціалу кожної особистості та країни в цілому.

Дослідження провідних наукових підходів щодо формування людського потенціалу користується великим інтересом як серед вчених, так і серед експертів-практиків, оскільки вони мають визначити ключові напрямки для подальшого розвитку соціально-економічної перспективи суспільства, освітньої та наукової політики країни зокрема.

Це дослідження покликане узагальнити різноманітні аспекти формування людського потенціалу, надаючи всебічний огляд і аналіз сучасних наукових підходів, які можуть слугувати керівництвом для подальших стратегічних рішень та ініціатив у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування людського потенціалу – це складний процес, який залежить від різних факторів та підходів. Існує кілька провідних підходів до цієї теми, які розроблялися та реалізувалися різними вченими та експертами.

Найбільш вагомий вклад у розкриття тематики дослідження факторів формування людського потенціалу був здійснений такими науковцями, як А. Маслоу, Л. Виговський, К. Двігунд, І. Андрющенко. Вони визначили різноманітні аспекти, які впливають на формування і розвиток людського по-

тенціалу, розширюючи наше розуміння ключових факторів, які визначають можливості та досягнення кожної особистості.

Однією з невирішених проблем формування людського потенціалу є швидкість науково-технічного прогресу, яка перевищує темпи людського розвитку, що потребує змін у підході до формування людського потенціалу в умовах сьогодення з позиції визначення провідних властивостей, які повинні бути притаманними фахівцям, що виходять на сучасний ринок праці.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі провідних наукових підходів щодо шляхів формування людського потенціалу України в умовах четвертої науково-технічної революції. Дослідження спрямоване на визначення ключових тенденцій, інноваційних стратегій та практичних рекомендацій, які сприятимуть оптимізації системи освіти, розвитку високотехнологічних галузей та підвищенню конкурентоспроможності українського суспільства в умовах цифрової трансформації всіх складових ноосфери.

Виклад основного матеріалу. Формування людського потенціалу безпосередньо пов'язане зі сталим розвитком суспільства. Високий рівень освіти та професійних навиків поряд з іншими важливими властивостями створюють міцне підґрунтя для накопичення кваліфікованої робочої сили, що суттєво підвищує конкурентоспроможність національної економіки.

Працівники, які володіють сучасними навиками та здатні до перманентного самовдосконалення згідно вимог часу, є ключовим ресурсом для впровадження інновацій та технологічної трансформації виробництва. Крім того, потрібно брати до уваги їх фізичне здоров'я як показник заощадження значних коштів на відновлення, реабілітацію робочої сили та провідний чинник підвищення продуктивності праці. Отже, формування людського потенціалу – це складний та багатоплановий процес, що визначається впливом різноманітних чинників та підходів. Провідні наукові підходи в цій сфері визначають стратегії та методи, які допомагають розвивати та максимізувати потенціал людини в різних аспектах її життя. Ці підходи охоплюють різні сфери, включаючи освіту, бізнес, управління та особистісний розвиток. Дослідження цих

підходів розкриває важливі принципи та стратегії, спрямовані на створення сприятливого середовища для розвитку та повної реалізації потенціалу людини. У цьому контексті важливо розглянути провідні наукові концепції та їх вплив на формування людського потенціалу в сучасному світі (рис. 1).

Галузь освіти в сучасному світі насичена різноманітними підходами та теоріями, що визначають стратегії навчання та розвитку особистості. Два визначальних підходи, які мають своєю унікальністю та глибоке розуміння процесу навчання, – це педагогіка М. Монтесорі та теорія розвитку Л.С. Виготського.

Педагогіка М. Монтесорі, розроблена італійською лікаркою та педагогом Марією Монтесорі, ґрунтується на принципах самостійності та природної прагнення дитини до навчання. Цей метод визнає важливість власного вибору та активного взаємодії з навколишнім середовищем для розвитку особистості.

Провідна ідея вчення М. Монтесорі полягає у необхідності створення педагогом предметно-просторового середовища, в якому дитина могла б найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності. Це середовище має забезпечити розвиток кожної дитини за її індивідуальним темпом. Завдання педагога полягає насамперед у наданні дитині засобів для саморозвитку і розкритті правил їх використання [1, с. 36].

Такі підходи вже пройшли ретельну апробацію в системах навчання багатьох розвинених країн світу та продовжують розвиватися з урахуванням національних, культурних й ментальних особливостей кожної з них.

У свою чергу, теорія розвитку Л.С. Виготського, психолога та педагога, також ставить у центр навчання взаємодію та співпрацю між учителем і учнем. Ключовий акцент робиться на зоні найближчого розвитку, де дитина може вивчати новий матеріал, спираючись на допомогу дорослого [2, с. 15].

Ці підходи є не лише методами навчання, але й філософією виховання, що визнає унікальність та потенціал кожної дитини. Вони відображають різні аспекти педагогічної науки та забезпечують плідний ґрунт для розвитку освітніх систем у сучасному світі.

У процесі формування людського потенціалу, навіть якщо враховувати передові методи навчання та освітні технології, ключовими стають розуміння та врахування психологічних аспектів. Окрім передачі знань і вмінь, необхідно уважно ставитися до індивідуальних особливостей, емоційного стану та особистісного розвитку кожного учня.

Психологічні аспекти формування людського потенціалу охоплюють різноманітні аспекти, такі як розвиток самосвідомості, формування мотивації до навчання, робота з емоційними аспектами, адаптація до соціального середовища тощо. Врахування цих психологічних факторів дозволяє створити ефективне середовище для розвитку особистості та формувати навик користування соціальними ліфтами.

Вивчення психологічних підходів до формування людського потенціалу виявляється ключовим у висвітленні складності та нюансів, які супроводжують особистісний та інтелектуальний розвиток. Психологічні аспекти в освітньому процесі розглядаються як важливі чинники, що визначають не лише передачу знань, але й емоційний, соціальний та моральний розвиток особистості.

Так, наприклад, теорія особистісних темпераментів, розроблена К. Юнгом, надає можливість розкрити внутрішні риси та особливості особистості, виявити тільки властиві кожному індивідуальні особливості та визначити шляхи особистісного розвитку.

Поряд з цим, теорія самореалізації, запропонована А. Маслоу, визначає ключові потреби та намагання, які стимулюють особистість щодо досягнення вищих ступенів самореалізації. Враховуючи ієрархію потреб, ця теорія розкриває важливі аспекти внутрішньої мотивації та формування індивідуальної траєкторії життя [3, с. 123].

Розуміння та впровадження цих підходів в розвиток особистості стає ключем до побудови повноцінного, здорового та задовільного життя. Відкриваючи індивідуальні шляхи самовиявлення та реалізації, ці теорії стають не лише інструментами для діагностики особистісних особливостей, а й підґрунтям для досягнення гармонії та балансу в різних сферах життя.

Рис. 1. Основні напрями дослідження формування людського потенціалу

Джерело: сформоване авторами на основі [7, с. 47]

Такий підхід покликаний покращити якість освіти, забезпечити повноцінний розвиток особистості та виховання, розвивати не лише інтелектуальний, але й емоційний і соціальний аспекти особистості. Вивчення психологічних підходів стає необхідністю в плануванні та реалізації освітніх програм, адже дозволяє враховувати індивідуальні особливості та стимулювати розвиток у кожному учні.

Отже, психологічна компонента в освіті визначає не лише якість передачі знань, але і становлення особистості, формування позитивного ставлення до навчання та самостійного розвитку. Розуміння та врахування психологічних аспектів стає важливою передумовою для успішної реалізації інтелектуального потенціалу та досягнення особистісного зростання.

Людський потенціал як результат соціально-економічного розвитку, з одного боку, і як основа майбутнього зростання, з іншого, в даний час являє собою один з найбільш затребуваних об'єктів дослідження економічної науки. На формування людського потенціалу великий вплив мають демографічні фактори – рівень народжуваності та смертності, міграція, питома вага населення у працездатному віці у загальній чисельності населення, а також тривалість життя. Ключову роль у виникненні, формуванні та розвитку людського потенціалу відіграє соціально-економічний аспект.

Підводячи до вивчення соціально-економічних основ людського потенціалу, ми отримуємо можливість зрозуміти, як економіка взаємодіє з індивідами та суспільством, визначаючи шляхи розвитку та формування потенціалу особистості в контексті економічних умов.

Соціально-економічні підходи до формування людського потенціалу мають свої коріння в роботах визначених вчених, які внесли вагомий вклад у розуміння взаємозв'язку між економікою та розвитком людських ресурсів.

Беккер Г., американський економіст і лауреат Нобелівської премії, зробив великий вклад у розвиток економічної теорії людського капіталу. Його підхід полягає у розгляді індивідів як інвесторів

у свій власний розвиток, а освіту вважає формою капіталовкладення.

Беккер своїм підходом до розглядання людського капіталу та інвестицій у освіту також зробив вагомий вклад у розвиток економічної теорії та практики управління (табл. 1).

Важливість інвестування у людський капітал та раціональне планування освітніх інвестицій визначають стратегії управління розвитком та формуванням кадрового потенціалу [8 с. 125]. Підхід Г. Беккера акцентує увагу на індивідах як інвесторах у свій власний розвиток, що сприяє виникненню ефективних систем освіти та навчання.

У сфері управління і розвитку, підходи Беккера відкривають можливості для створення програм та політик, які підтримують постійне самовдосконалення та професійний розвиток працівників. Цей підхід стимулює формування гнучких, креативних та високопрофесійних кадрів, що впливає на конкурентоспроможність організацій та розвиток економіки в цілому.

У сучасному світі, де бізнес-середовище постійно змінюється та вимагає гнучкості від компаній, питання управління та організаційної ефективності залишаються ключовими для досягнення успіху. Два із важливих підходів до цих питань – «Теорія X і Теорія Y» Дугласа Мак-Грегора та модель «7S» Томаса Дж. Пітерса та Роберта Вотермана, засновані на врахуванні різних аспектів управління та взаємодії в організаціях.

У галузі бізнесу та управління існують різноманітні моделі, які допомагають зрозуміти та оптимізувати взаємодію між співробітниками та організаційними структурами. Однією з ключових теорій є модель «Теорія X і Теорія Y», яку розробив видатний психолог та вчений в галузі управління Дуглас Мак-Грегор. Ця теорія представляє два різних підходи до розуміння природи та мотивації працівників [6, с. 24].

Дослідження моделей управління, таких як «Теорія X і Теорія Y», допомагає розкрити ключові аспекти ефективного лідерства та формування позитивного підприємницького середовища. Вивчення

Таблиця 1

Основні напрями розвитку людського потенціалу за вченням Г. Беккера

Сфера інвестування	Основні аспекти
Людський капітал	Розглядав знання, навички та освіту як форму людського капіталу та стверджував, що індивіди інвестують у свою освіту, щоб підвищити свою продуктивність та здатність заробляти [4, с. 36].
Оптимізація інвестицій	Підкреслював раціональність прийняття рішень щодо інвестицій у власний розвиток. Індивіди, згідно з його теорією, мають тенденцію максимізувати свої інвестиції в освіту, спираючись на очікувані прибутки [4, с. 36].
Оплата праці	Вказував на важливість зв'язку між освітою та рівнем оплати праці. Індивіди з вищим рівнем освіти можуть очікувати отримання вищого рівня оплати за свою працю [4, с. 36].
Трудова мобільність	Наголошував на важливості освіти як інструменту для забезпечення трудової мобільності та можливостей для індивіда [5, с. 49]

Джерело: складене авторами на основі [4; 5]

цих підходів має важливе значення для підприємств та керівників, орієнтованих на досягнення успіху у глобальному бізнес-середовищі.

Модель «7S» Пітерса та Вотермана складається з семи елементів, які взаємодіють для досягнення успішного функціонування організації. Ці елементи включають стратегію, структуру, системи, стиль управління, персонал, навколишнє середовище та навички [6, с. 27].

Розглядаючи обидва ці підходи, можна отримати глибше розуміння важливості гармонійного управління та збалансованої структури в організаціях. Аналіз цих моделей стає ключовим для розробки стратегій управління, які сприяють успіху та відповідають викликам сучасного бізнесу.

Висновки. Таким чином, загальний розвиток людського потенціалу в сучасному світі потребує інтегрованого підходу, що об'єднує різні сфери впливу та фактори. Аналіз підходів до формування людського потенціалу у сфері освіти, економіки, бізнесу і управління, а також з психологічної перспективи дозволяє сформулювати комплексний погляд на цей процес.

У сфері освіти різноманітні педагогічні підходи, такі як педагогіка Монтесорі, теорія розвитку

Л.С. Виготського та інші продуктивні освітянські надбання, визначають необхідність індивідуалізації та розвитку творчих здібностей кожної особистості.

Економічні підходи, такі як теорія Г. Беккера, розглядають людський потенціал як ключовий фактор економічного зростання, визначаючи залежність між освітою, ринком праці та інноваційним розвитком.

В галузі бізнесу та управління, модель «Теорія X і Теорія Y» Д. Мак-Грегора та модель «7S» Т. Дж. Пітерса та Р. Вотермана акцентують увагу на важливості організаційної культури, лідерства та збалансованості внутрішніх процесів для досягнення успіху.

Психологічний підхід, ураховуючи психотипи та особистісні риси, підкреслює важливість розвитку мотивації, самореалізації та психологічного комфорту для досягнення внутрішнього розвитку.

Отже, оптимальний розвиток людського потенціалу вимагає комплексного підходу, узгодженого між сферами впливу, щоб сприяти сталому зростанню і розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Тільки поєднання різноманітних підходів дозволяє максимально використовувати та розкрити потенціал людини в умовах сучасного світу.

Список літератури:

1. Дудник Н. Педагогічні ідеї Марії Монтесорі. *Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка*. 2017. № 5. С. 29–38.
2. Максименко С. Культурно-історична теорія розвитку Л.С. Виготського. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2017. № 36. С. 38–46.
3. Дашко І.М. Мотивація персоналу в системі управління економічною ефективністю трудових ресурсів підприємства. *Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка*. Грудень 2021. № 10. С. 22–28.
4. Покинчерета В.В. Трудові ресурси, робоча сила, людський капітал: обліково-економічна сутність категорій. *Економіка та держава*. 2018. № 8. С. 35–41.
5. Подра О.П. Інвестування розвитку людського капіталу в системі чинників інформаційного суспільства : дис. ... к.е.н. : спец. 08.00.07. Хмельницький : Хмельницький нац. університет, 2013. 275 с.
6. Цимбал Л. Людський потенціал як основа розвитку економіки знань. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 4. С. 23–29.
7. Томчук О.В. Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: Управлінський та поведінковий вимір : дис. ... к.е.н. : спец. 08.00.07. Вінниця, 2021.
8. Кравченко І.М. Аналіз категорії «трудовий потенціал» в контексті категорій «робоча сила», «людський потенціал», «людський капітал» та «трудові ресурси». *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2012. № 51. С. 124–131.

References:

1. Dudnyk N. (2017) Pedagogichni idei Marii Montessori. *Liudynoznavchi studii. Seriya: Pedagogika*, no. 5, pp. 29–38.
2. Maksymenko S. (2017) Kulturno-istorychna teoriia rozvytku L.S. Vyhotskoho. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii"*, no. 36, pp. 38–46.
3. Dashko I. M. (December 2021) Motyvatsiia personalu v systemi upravlinnia ekonomichnoiu efektyvnistiu trudovykh resursiv pidpriemstva. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, no. 10, pp. 22–28.
4. Pokynchereta V. V. (2018) Trudovi resursy, robocha syla, liudskyy kapital: oblikovo-ekonomichna sutnist katehorii. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8, pp. 35–41.
5. Podra O. P. (2013) Investuvannia rozvytku liudskoho kapitalu v systemi chynnykiv informatsiinoho suspilstva: dys. ... k.e.n.: spets. 08.00.07. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi nats. universytet, 275 p.
6. Tsymbal L. (2016) Liudskyy potentsial yak osnova rozvytku ekonomiky znan. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 4, pp. 23–29.
7. Tomchuk O. V. (2021) Liudskyy potentsial rozvytku mesta v novii ekonomitsi: Upravlinskyi ta povedinkovyyi vymir: dys. ... k.e.n.: spets. 08.00.07. Vinnytsia.
8. Kravchenko I. M. (2012) Analiz katehorii "trudovyy potentsial" v konteksti katehorii "robocha syla", "liudskyy potentsial", "liudskyy kapital" ta "trudovi resursy". *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 51, pp. 124–131.